

Kāds ir ‘ēnu ekonomikas’ apjoms Latvijā?

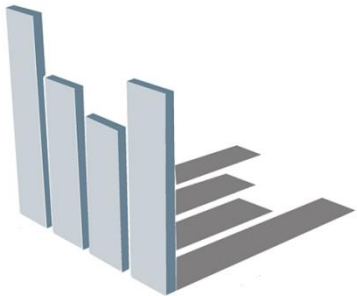
Kur mēs esam salīdzinājumā ar citām valstīm?

Kas ietekmē firmu dalību ‘ēnu ekonomikā’?

Kā mazināt ‘ēnu ekonomiku’?

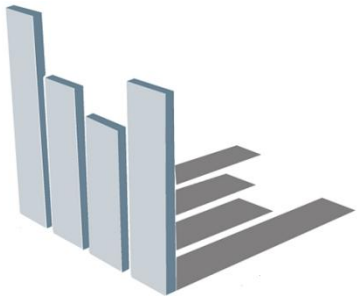
SSE Riga, Baltijas valstu ”Ēnu ekonomikas indekss”

Dr. Arnis Sauka un Dr. Tālis Putniņš
Rīgas Ekonomikas augstskola (SSE Riga)

SSE Riga, Baltijas valstu “Ēnu ekonomikas indeksa” mērķi

- **Izmērīt ēnu ekonomikas apjomu Latvijā, Lietuvā un Igaunijā.**
– Ikgadējs pētījums.
- **Izpētīt galvenos faktorus, kas ietekmē ēnu ekonomikas apjomu.**
- **Noskaidrot uzņēmēju viedokli par to kas, viņuprāt, ir nepieciešams lai samazinātu ēnu ekonomiku.**

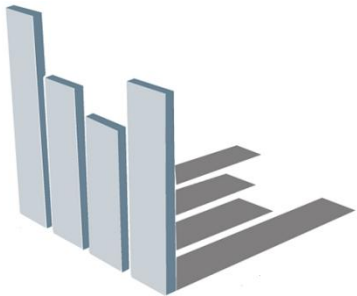
Stratēģiskie mērķi

Nodrošināt politikas veidotājus ar kvalitatīvu informācijas bāzi lēmumu pieņemšanai.

Veicinātu sabiedrības dziļāku izpratni par uzņēmējdarbībā notiekošajiem procesiem.

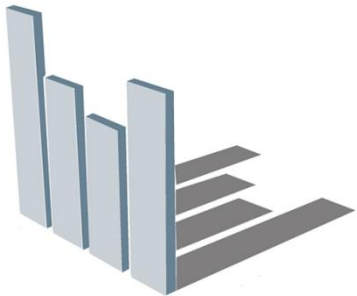
Sadarbībā ar:

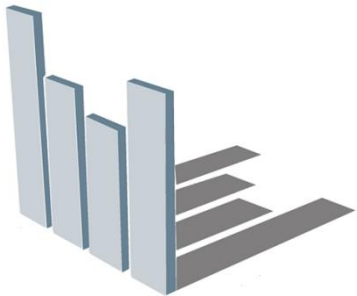
Pētījums

- Teorija no W. Baumol (1990); A. Sauka (2008).
- 500-600 telefona intervijas ar uzņēmumu īpašniekiem / vadītājiem katrā no Baltijas valstīm.
- Nejaušā izlase.
- 2011. gada marts un aprīlis.
- Sensitīvi jautājumi: ‘netieša’ pieeja, uzņēmēji kā eksperti.

Ēnu ekonomikas apjoms

- **Ienākumu neuzrādīšana (peļņa).**
- **Darbinieku skaita neuzrādīšana.**
- **Aplokšņu algas.**
- **% no ienākumiem, kas tiek maksāti lai ‘nokārtotu lietas’: kukuļošana.**
- **% no līguma summas kas tiek maksāta lai nodrošinātu valsts pasūtījumus: korupcija.**

Ietekmējošie faktori

- **Nozare un reģions**
- **Uzņēmēju apmierinātība ar:**
 - Nodokļu politiku
 - VID darbu
 - Biznesa likumdošanu
 - Valdības atbalstu
- **Uzņēmuma lielums un vecums**
- **Īpašnieka vadītāja pieredze**
- **Orientācija uz inovativitāti, riska uzņemšanos un ‘proaktivitāte’ biznesā.**
- **Kontroles faktori - tolerance attiecībā uz:**
 - Nodokļu nemaksāšanu
 - Kukuļdošanu

Rezultāti:

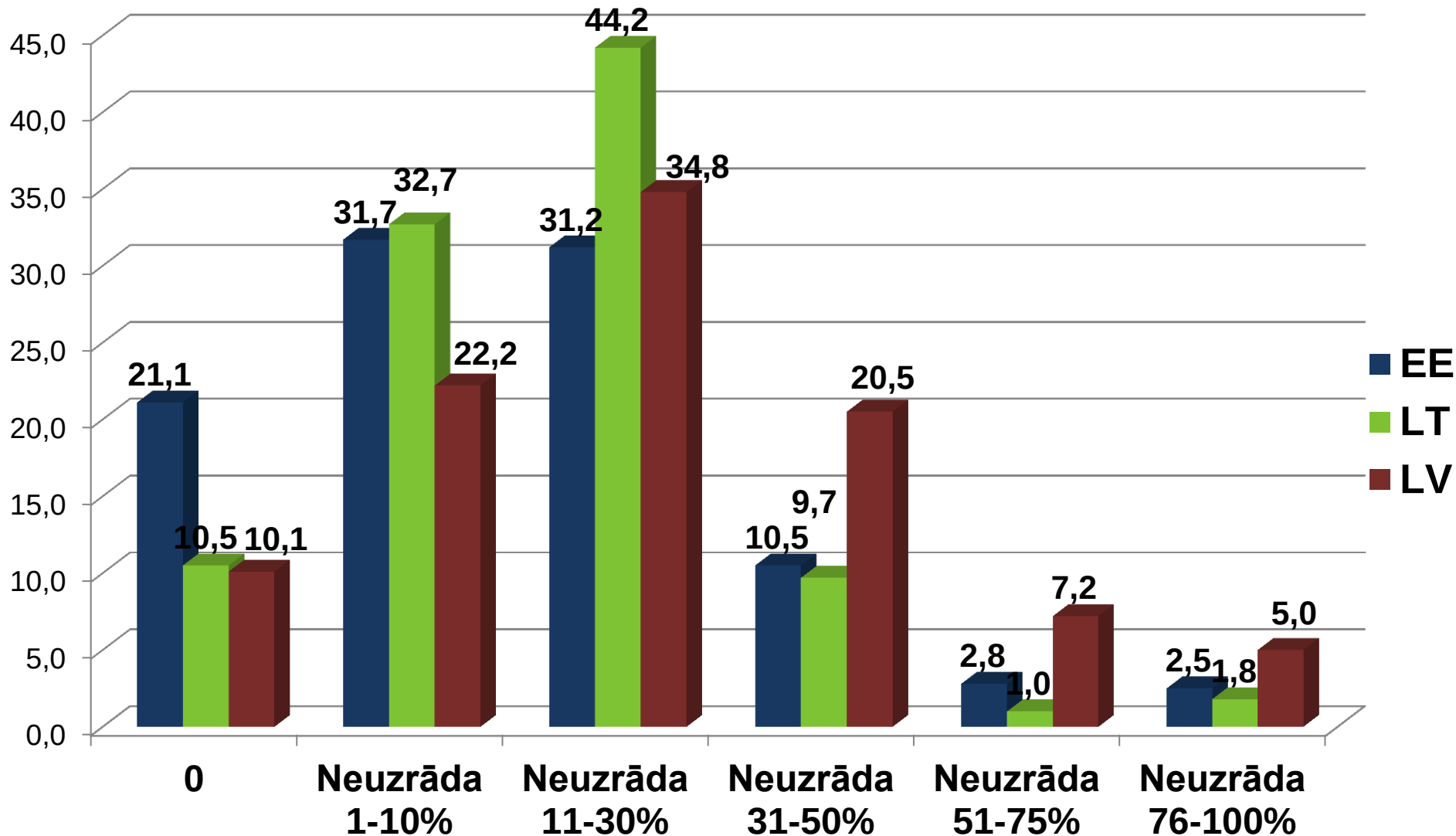
**ĒNU EKONOMIKAS APJOMS
Latvijā, Lietuvā un Igaunijā**

2009. un 2010. g.

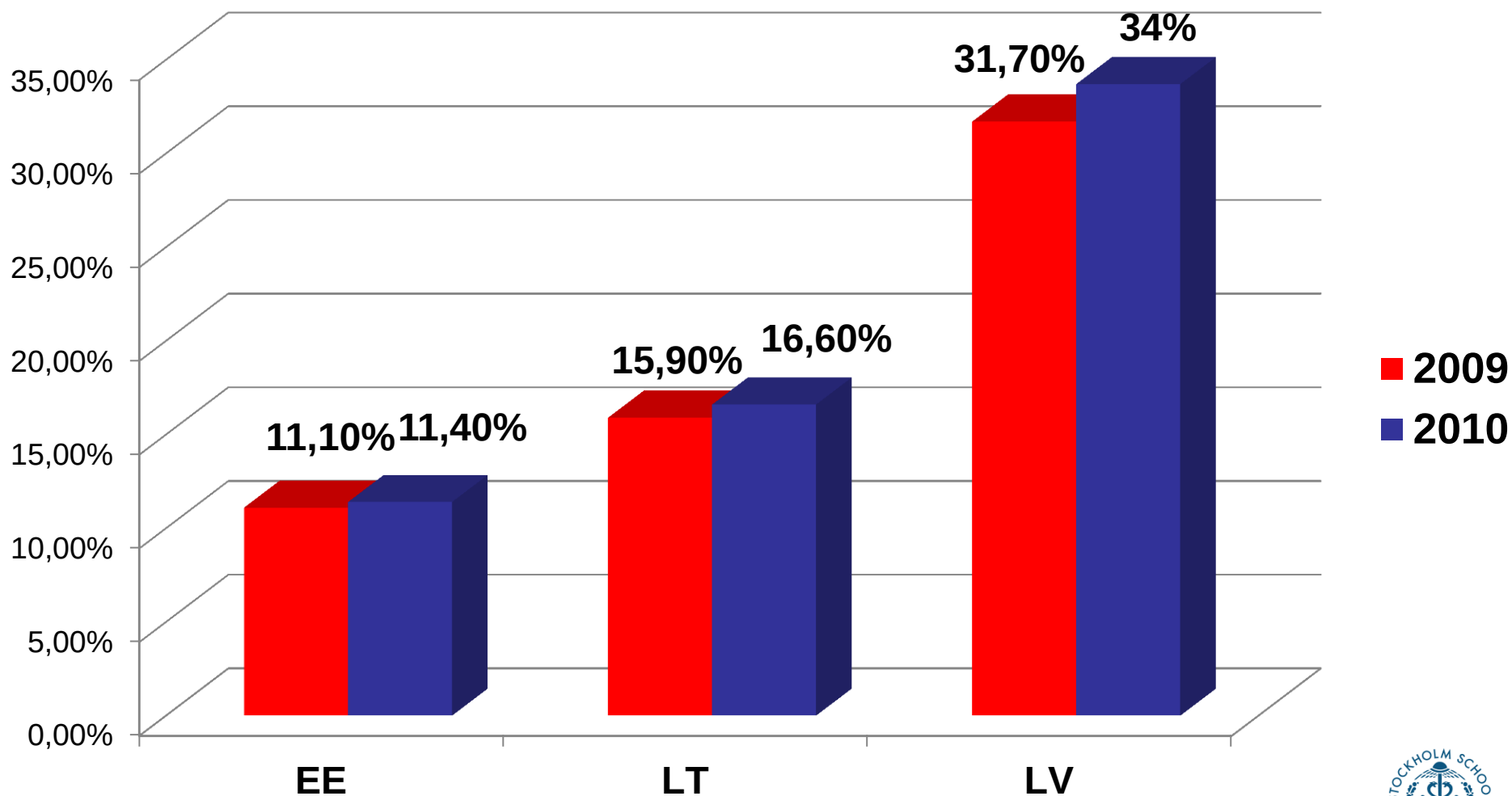
Ienākumu (peļņas) neuzrādīšanas apjoms 2010. (sadalījums, %)

LV n=591; LT n=536; EE n=500

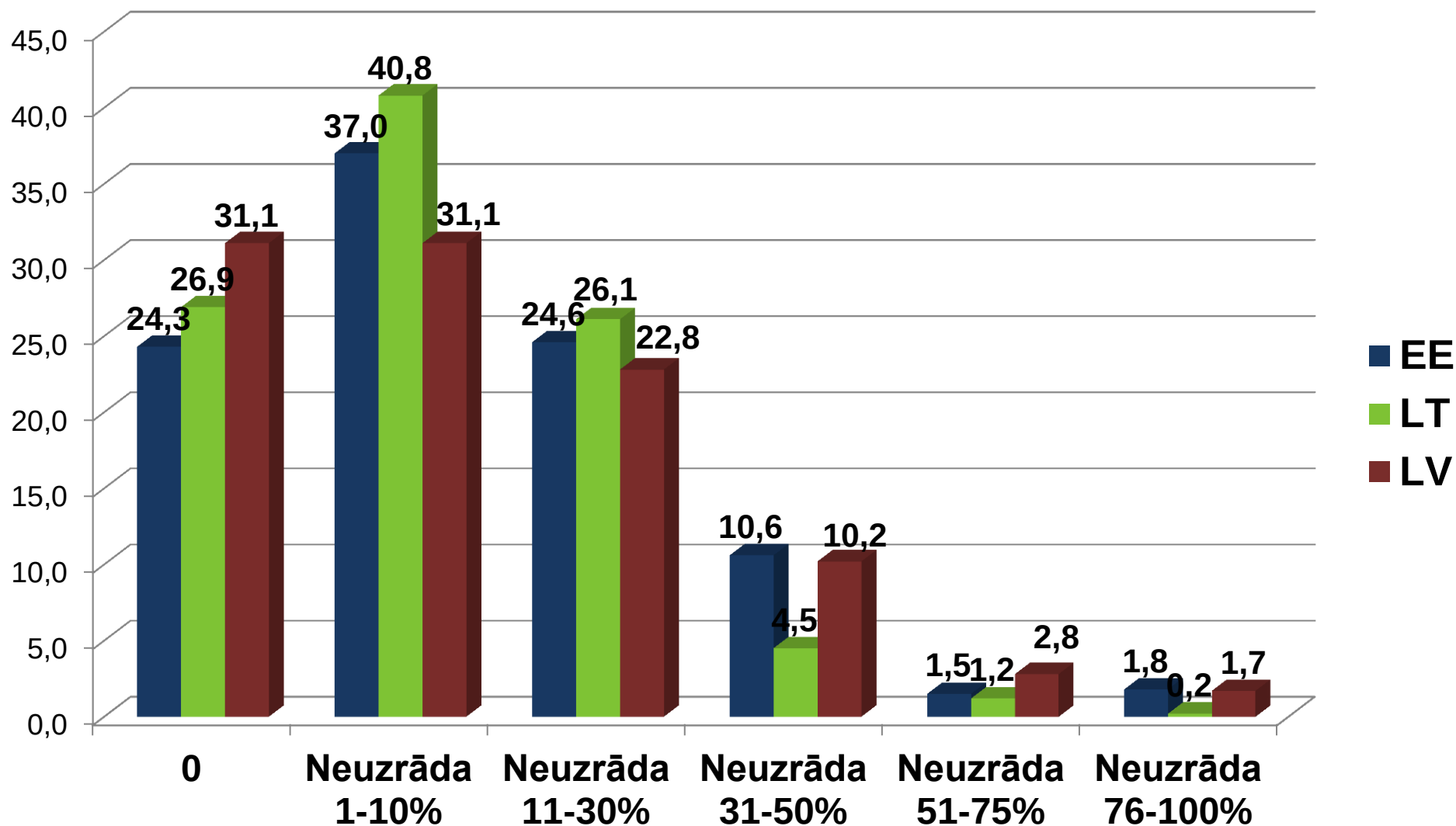
Ienākumu (peļņas) neuzrādīšanas apjoms 2009. un 2010. (vidējā peļņas daļa, %, kuru uzņēmumi slēpj no valsts)

LV n=591; LT n=536; EE n=500

Darbinieku skaita neuzrādīšanas apjoms 2010. (sadalījums, %)

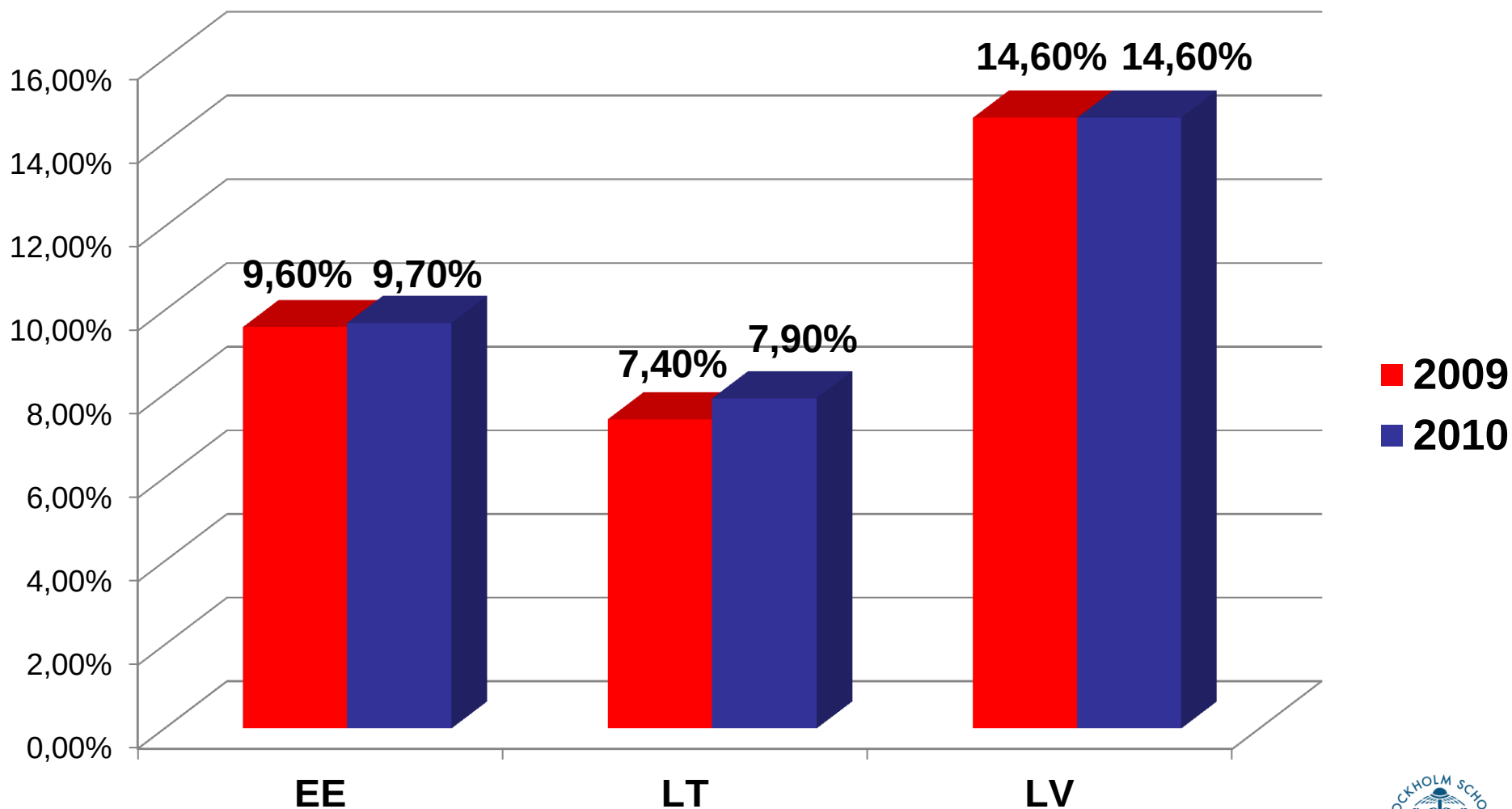
LV n=591; LT n=536; EE n=500

Darbinieku neuzrādīšanas apjoms 2009. un 2010.

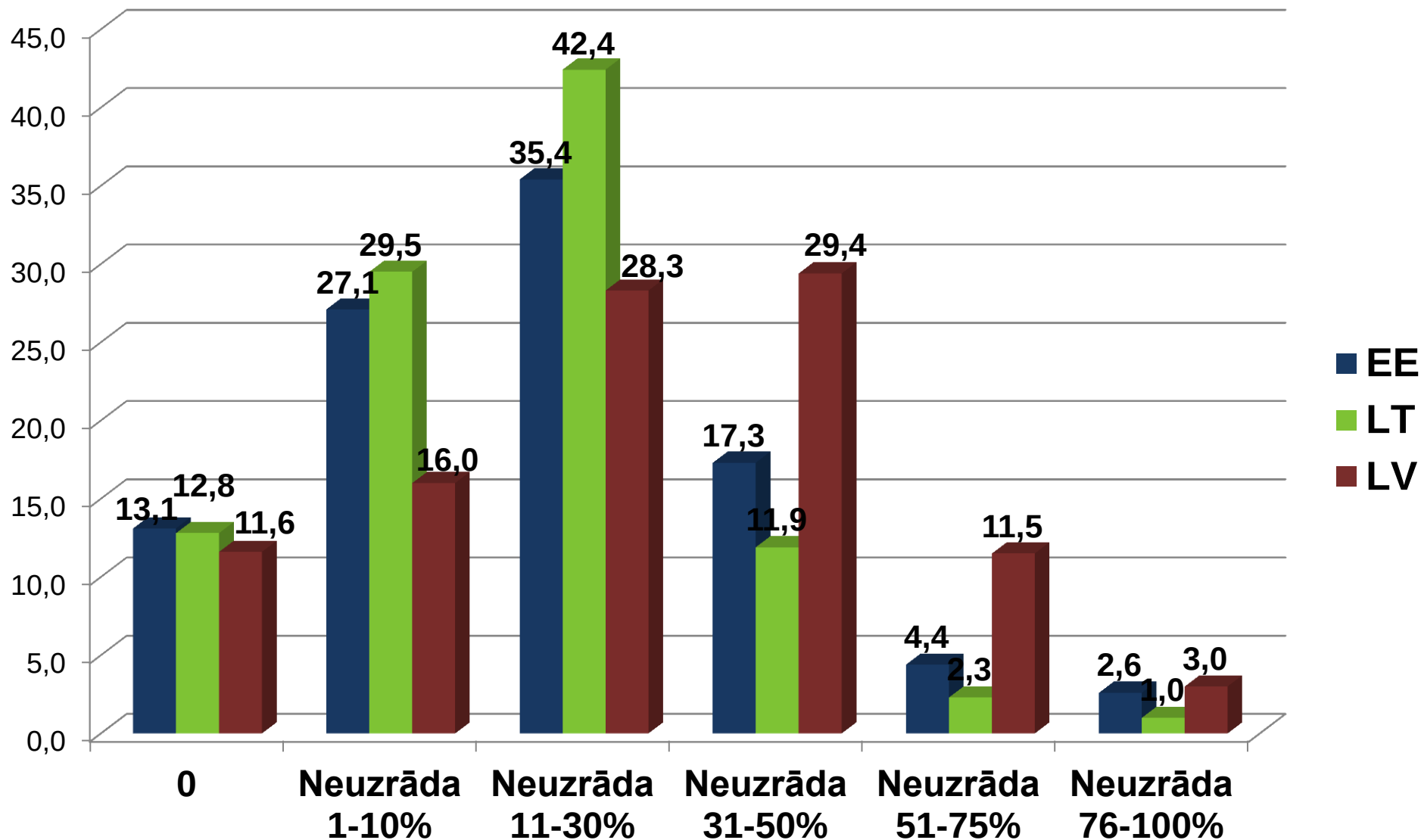
(vidējais % no darbinieku kopskaita, kas tiek nodarbināti bez līguma)

LV n=591; LT n=536; EE n=500

Aplokšņu algas 2010. (sadalījums, %)

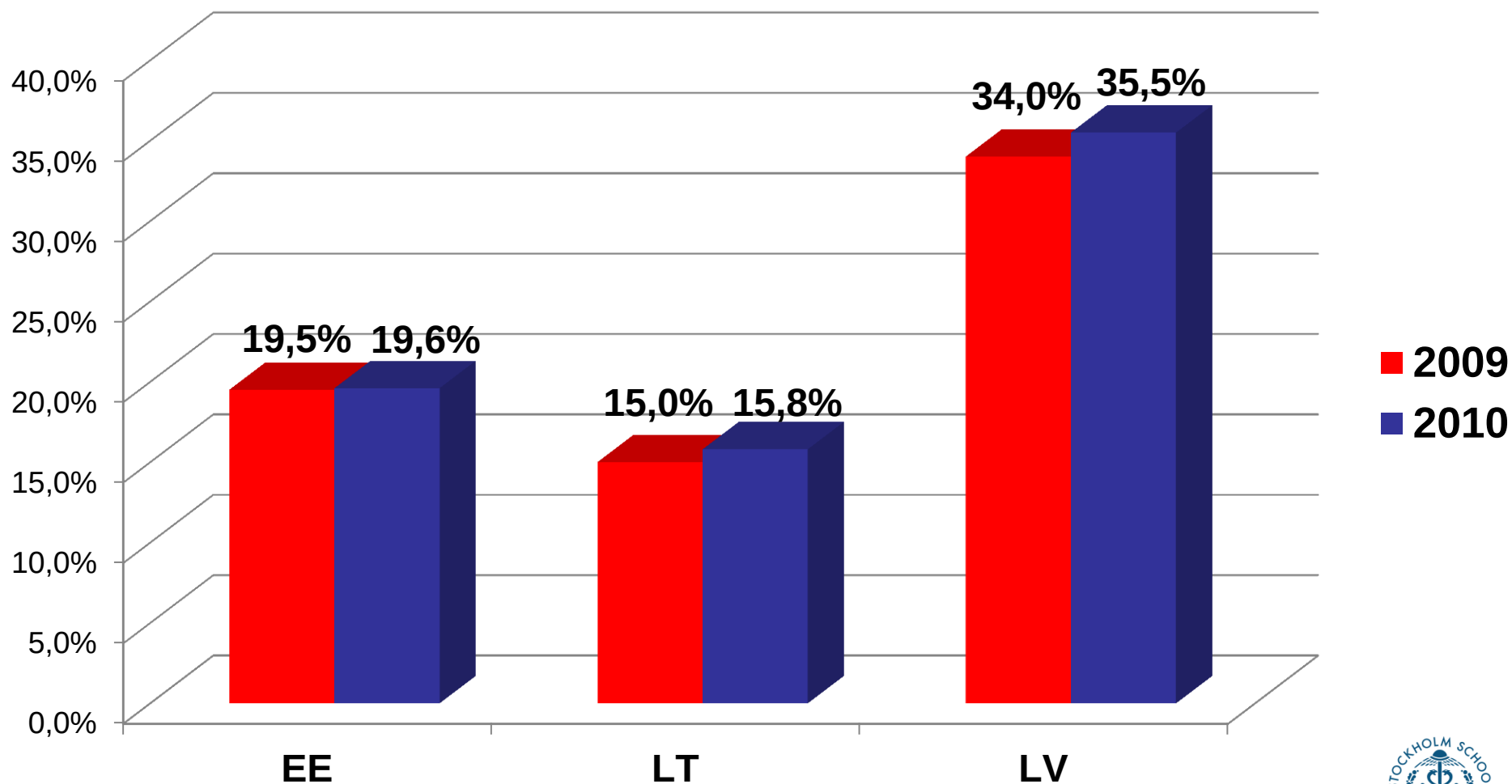
LV n=591; LT n=536; EE n=500

Aplokšņu algu apjoms 2009. un 2010.

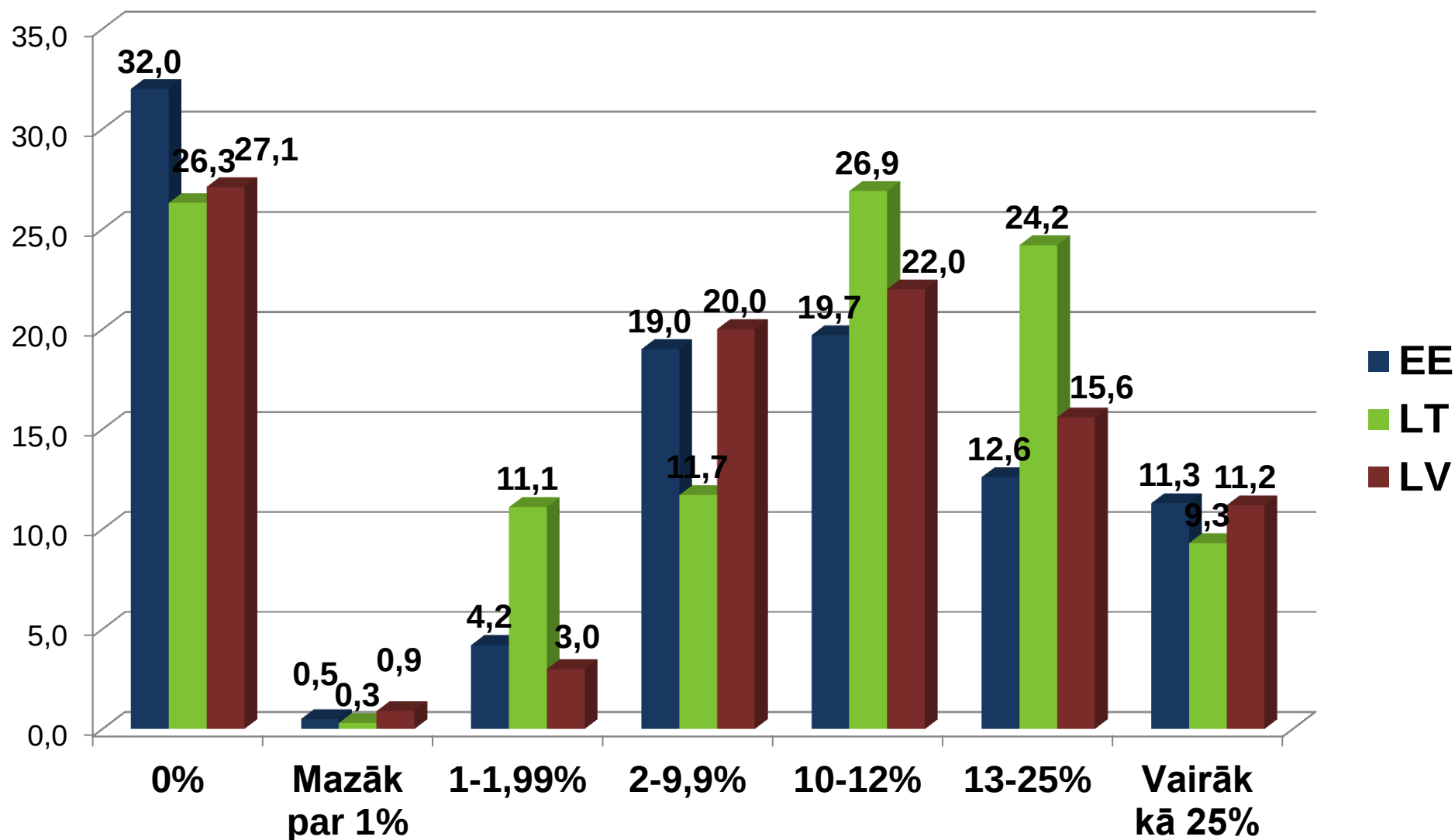
(vidējā algas daļa, %, kuru uzņēmēji reāli maksā, bet slēpj no valsts)

LV n=591; LT n=536; EE n=500

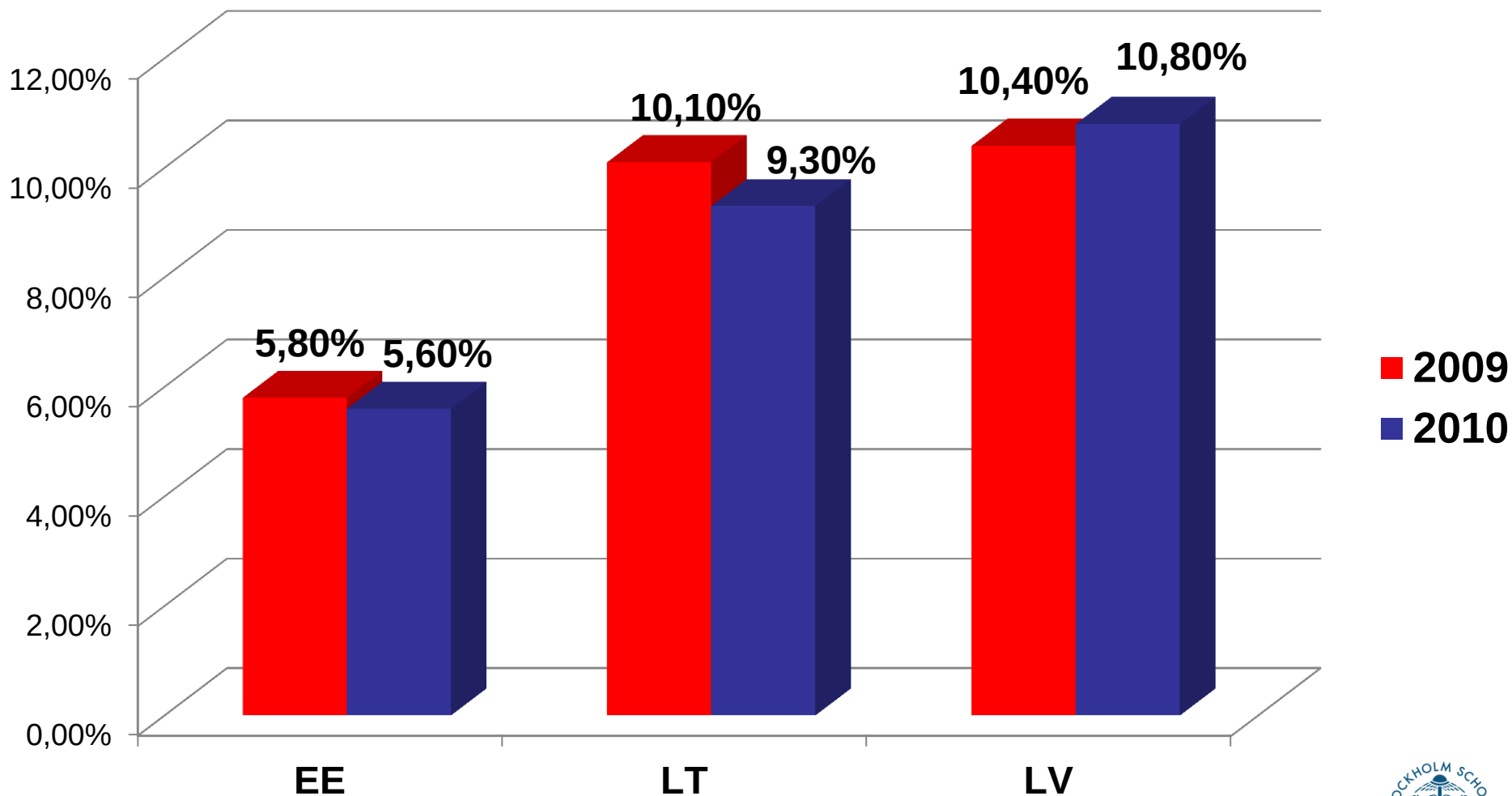
% no ienākumiem lai 'nokārtotu lietas'/ kukuļošana 2010. (sadalījums, %)

LV n=591; LT n=536; EE n=500

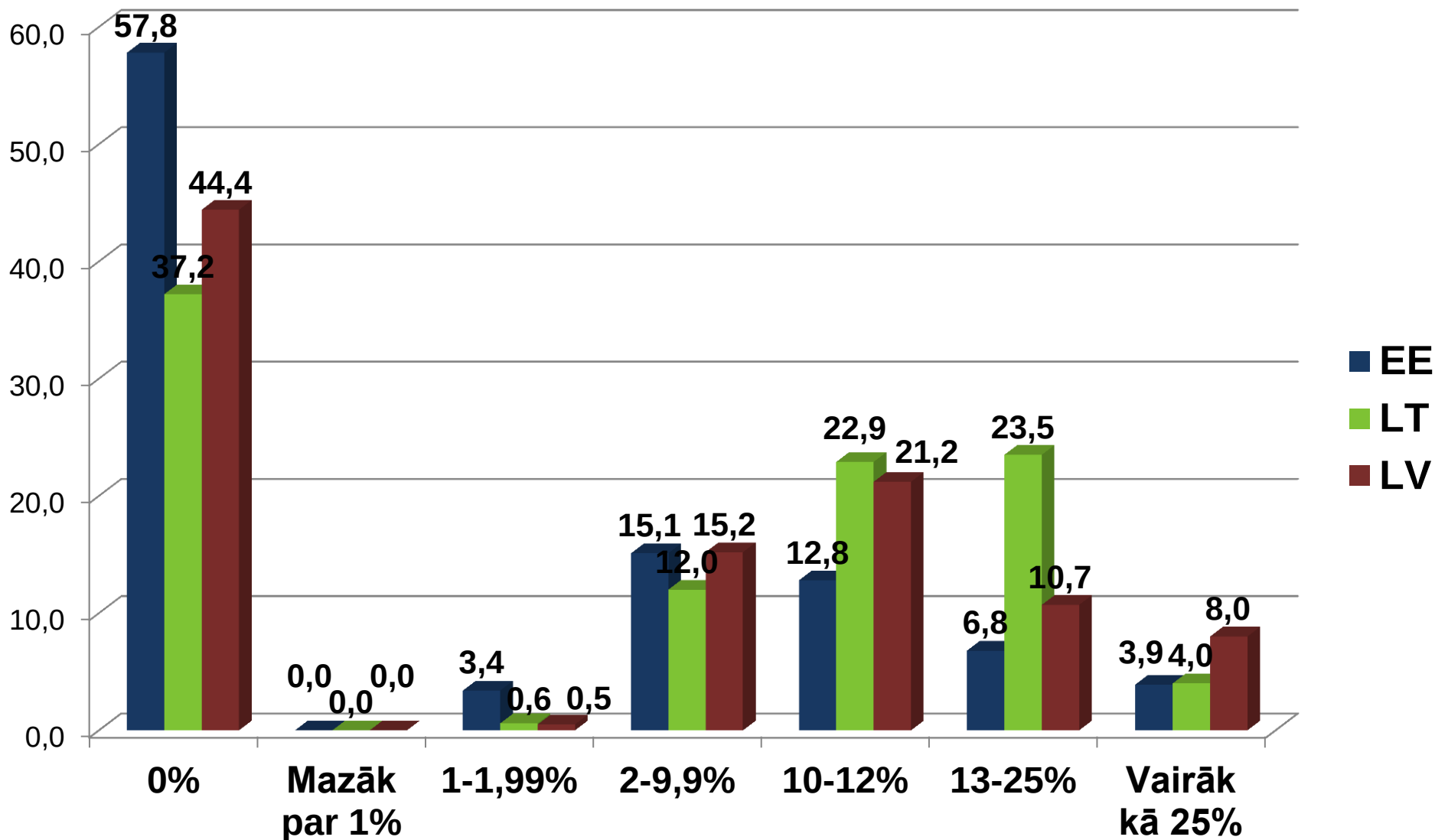
% no maksājumiem lai 'nokārtotu lietas' 2009. un 2010. (% no ienākumiem, kurus uzņēmumi, vidēji, maksā 'kukuļos')

LV n=591; LT n=536; EE n=500

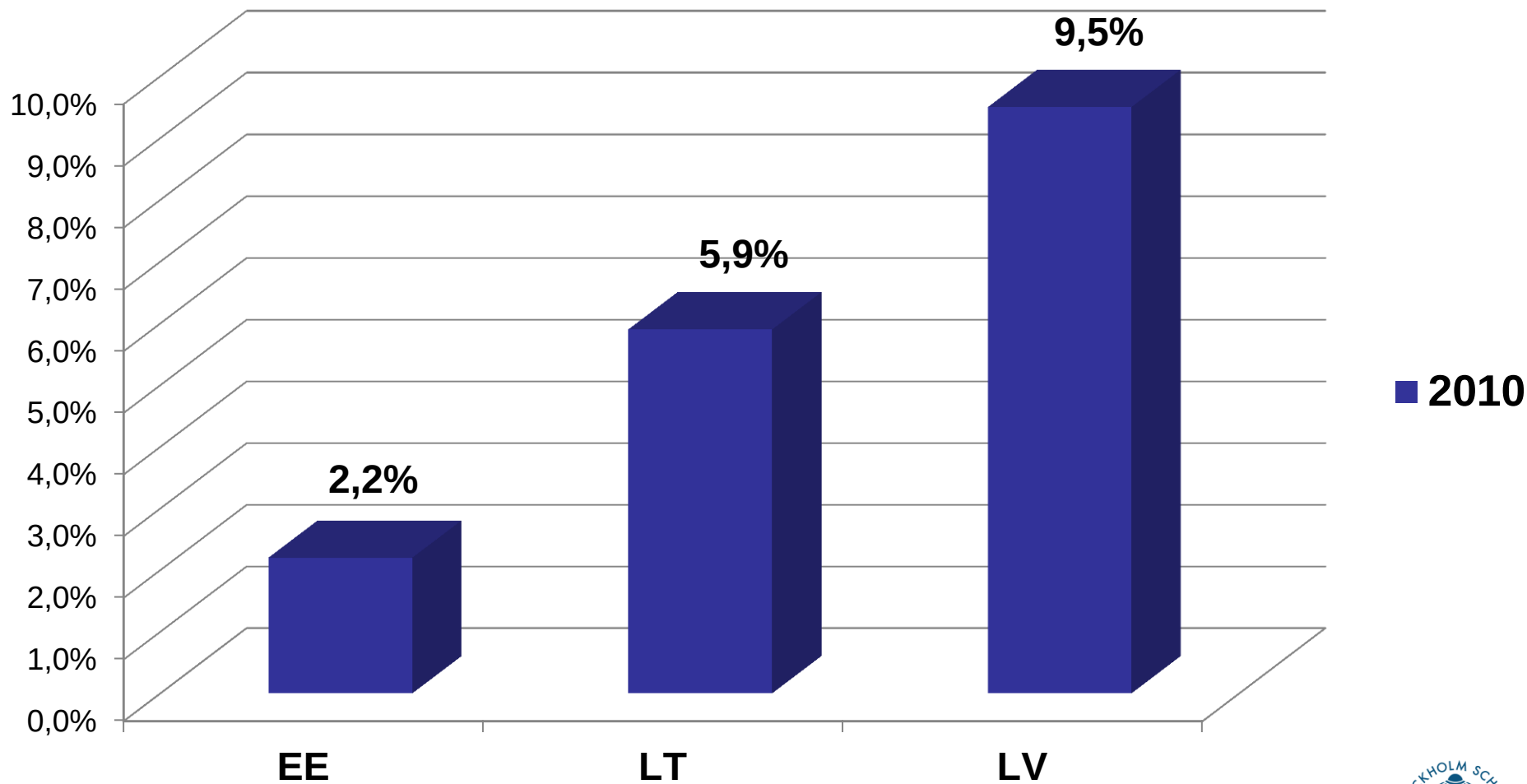
% no līguma summas lai nodrošinātu valsts pasūtījumu 2010. (sadalījums, %)

LV n=591; LT n=536; EE n=500

% no līguma summas lai nodrošinātu valsts pasūtījumu 2010.

LV n=591; LT n=536; EE n=500

SSE Rīga, Baltijas valstu “Ēnu ekonomikas indekss”

(% no IKP)

2010: **38,1%** **18,8%** **19,4%**

2009: **36,6%** **17,7%** **20,2%**

Kā veidojas indekss

- **Jautājumi attiecībā uz ēnu darbību ir sensitīvi, pat ja tiek jautāti netieši**
 - Ja respondents atbild uz visiem jautājumiem par ēnu ekonomiku '0' (nav nemaz) mēs to uzskatām kā vairāk ticamu, ka respondents izvairās no atbildēšanas un atbildi neņemam vērā
- **Indekss mēra ēnu ekonomikas apjomu % no IKP**
 - Neietver valsts sektoru
 - Neietver 'melno ekonomiku' (piemēram, kontrabanda, nelegāli pakalpojumi)

- Indekss balstās uz IKP mērīšanas *ieņēmumu* pieeju (ir arī apjoma un izdevumu pieejas):

$$\text{IKP} = \begin{array}{c} \text{bruto darbinieku ieņēmumi} \\ + \\ \text{bruto firmu saimnieciskās darbības ieņēmumi} \end{array}$$

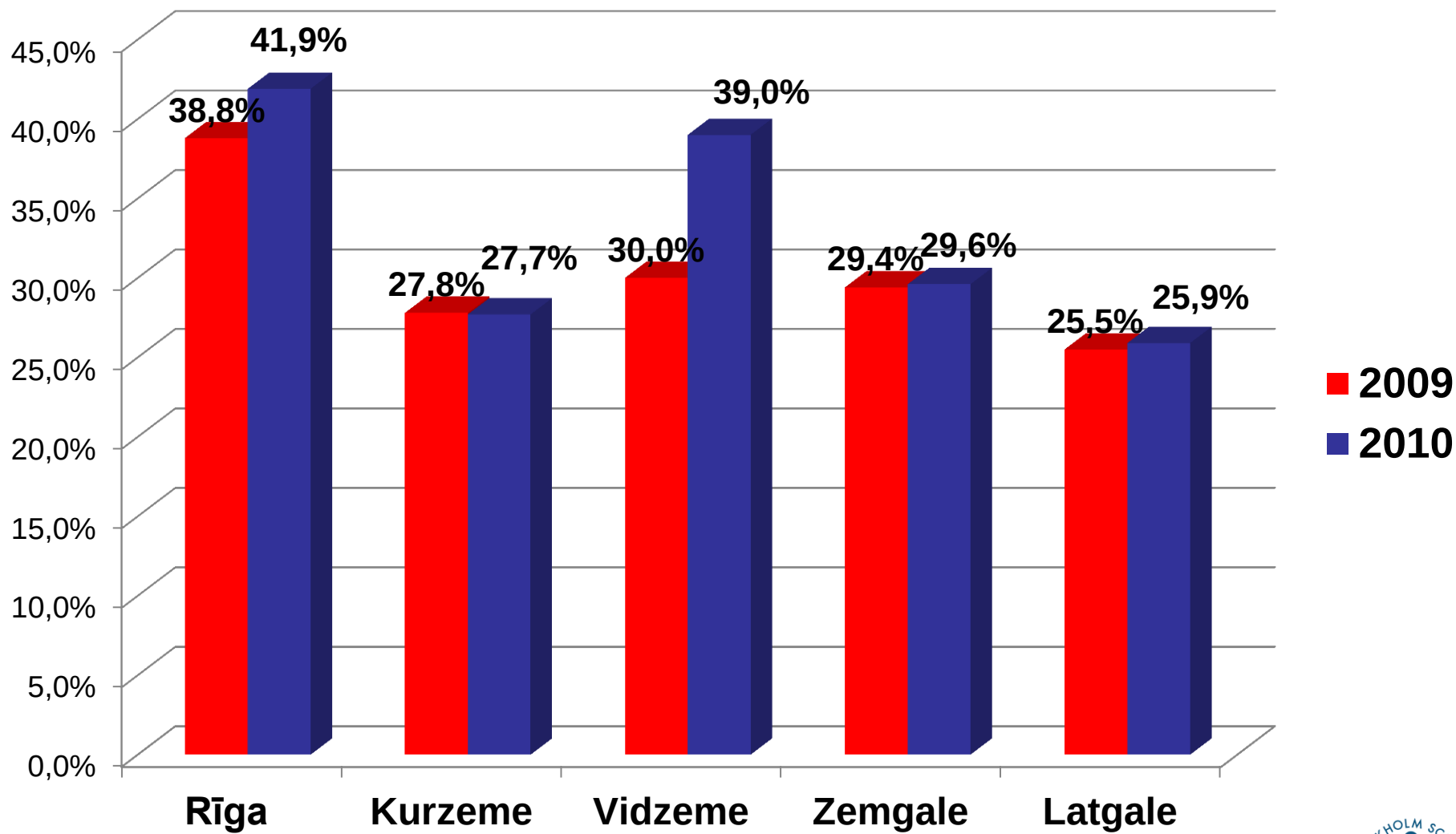
- Indekss tiek aprēķināts 3 posmos:
 1. No aptaujas: peļņas neuzrādīšanas (PN) apjoms un darbinieku algu neuzrādīšanas (AN) apjoms (apvienojot neuzrādītos darbiniekus un aplokšņu algas)
 2. Ēnu darbības proporcija = PN un AN svērtais vidējais (svari atspoguļo IKP uzbūves proporcijas)
 3. Par visiem uzņēmumiem tiek aprēķināta ēnu darbības vidējais svērtais rādītājs ņemot vērā uzņēmuma relatīvo pienesumu valsts IKP veidošanā

- **Dotā metode nav salīdzināma ar 2010. gada pētījumu par pelēko uzņēmējdarbību Latvijā:**
 - Pagājušogad mērījām vidējās firmas dalību dažādās ēnu un kukuļošanas darbībās
 - Šogad mēram ēnu ekonomiku kā % no IKP
 - Citas izmaiņas: precīzas atbildes nevis skala, jautājumu secība un aptaujas ievads
- **Dotā metode ļauj salīdzināt 2009/2010 un EE/LT/LV:**
 - Vienota metodoloģija salīdzināmām grupām

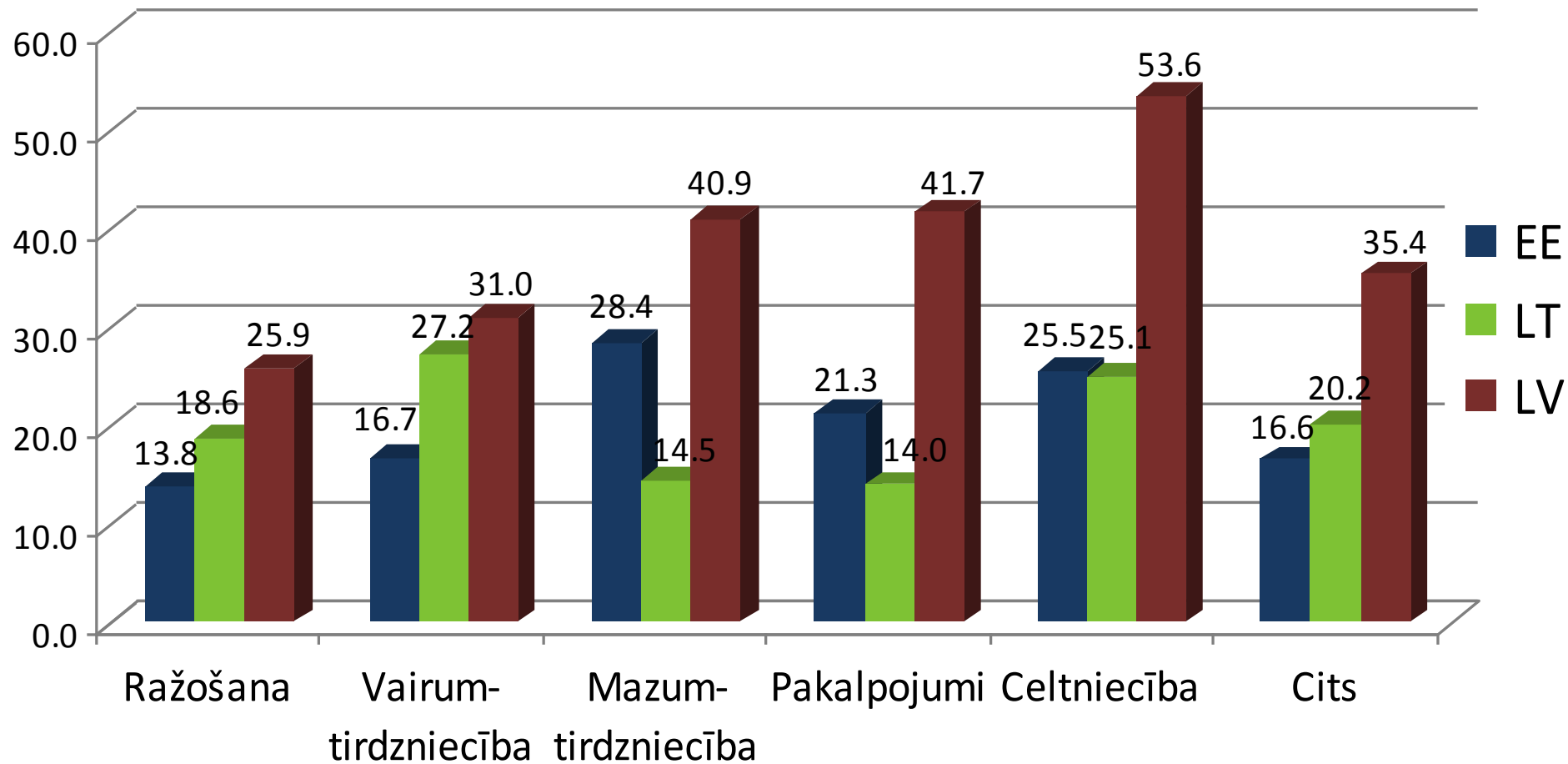

GALVENIE ĒNU EKONOMIKU IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

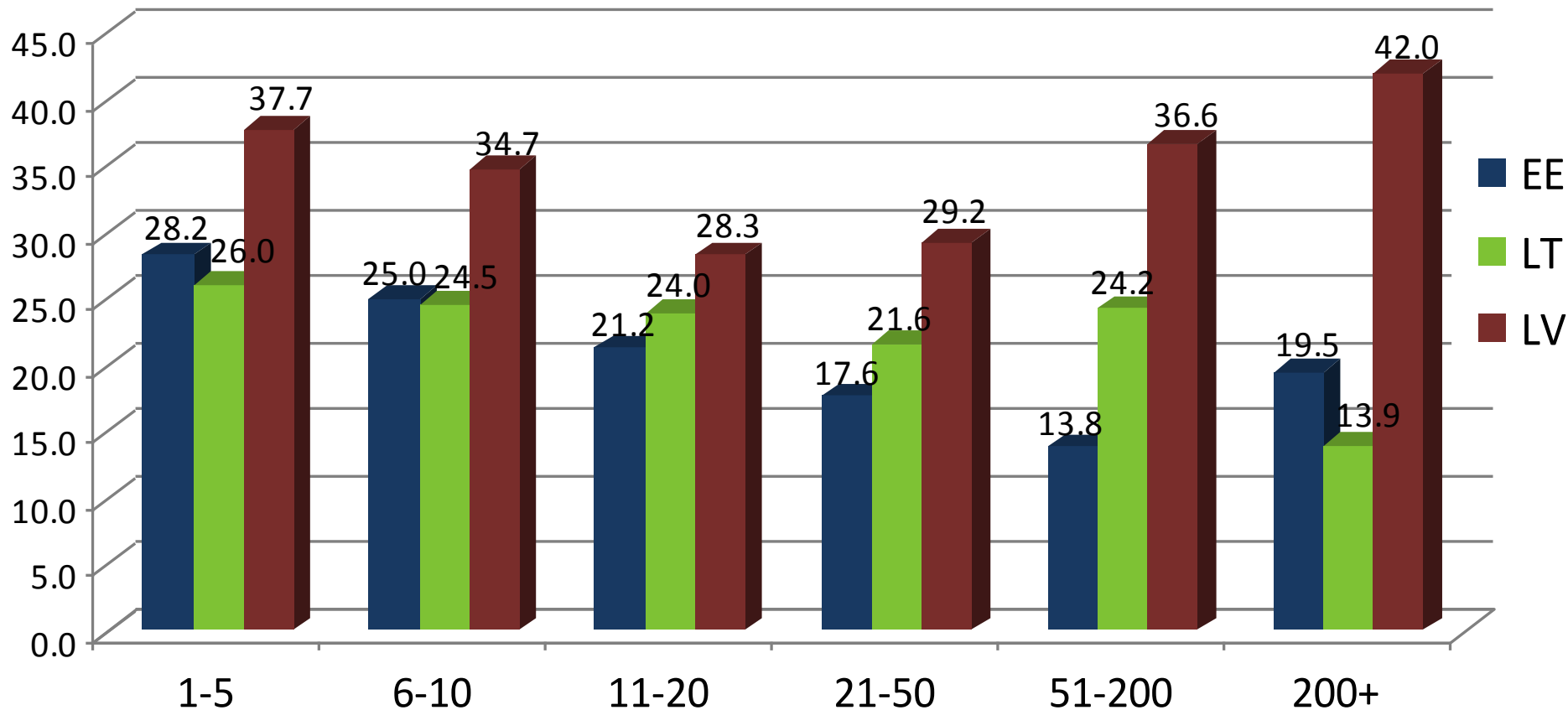
Ēnu ekonomika Latvijas reģionos

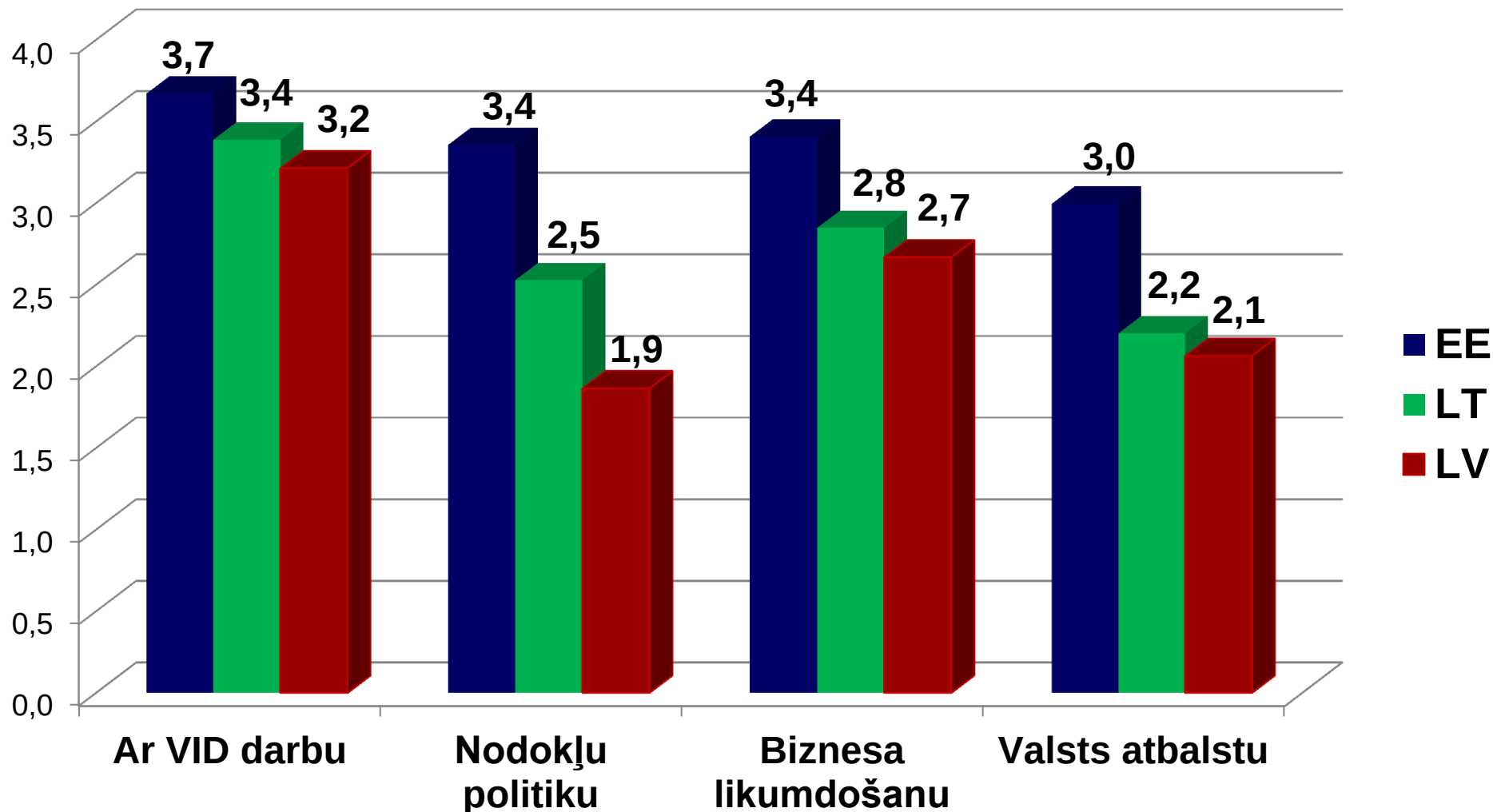
Ēnu ekonomika sektoros, 2010 (% no IKP)

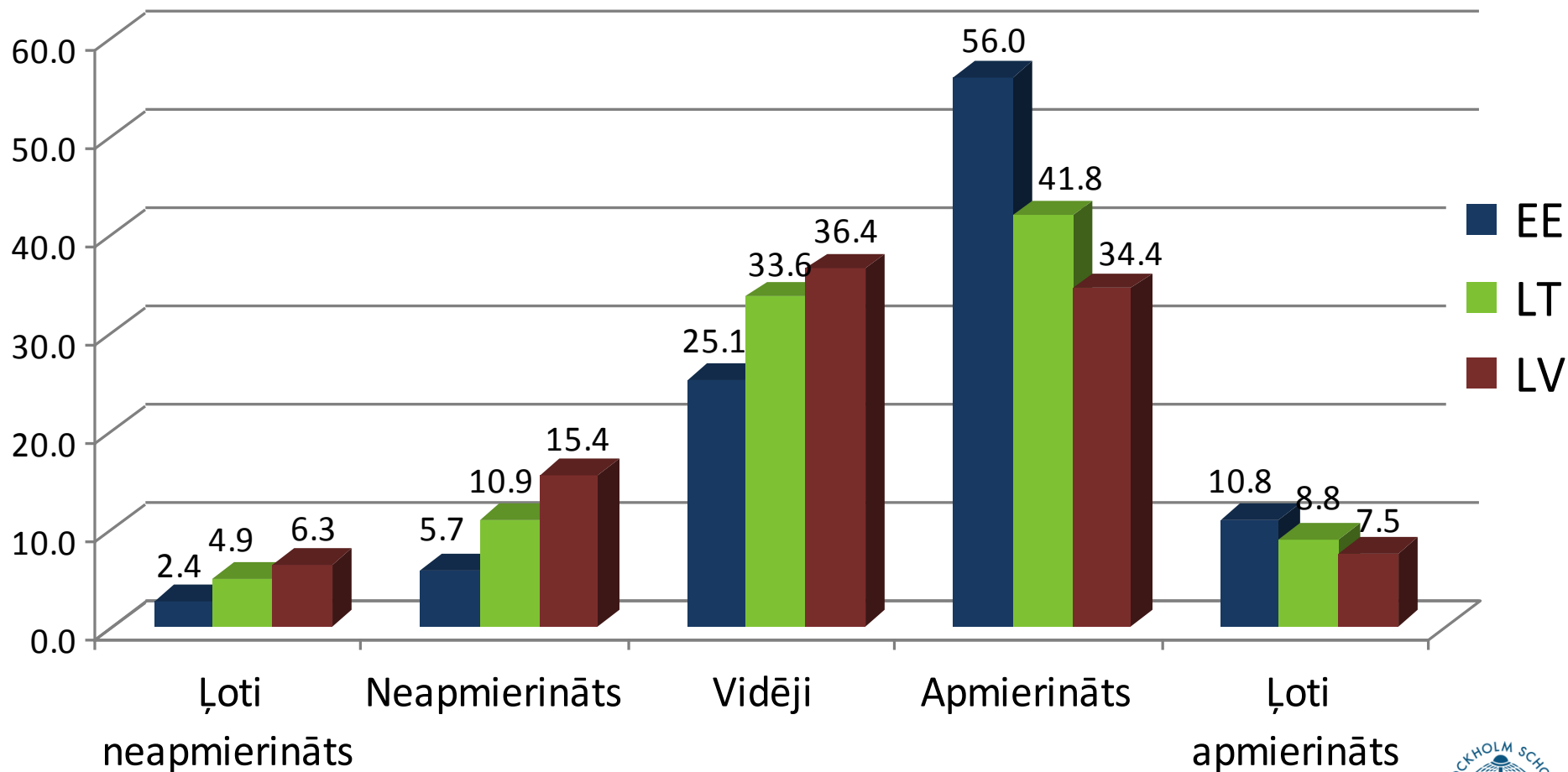
Ēnu ekonomika dažāda lieluma uzņēmumos (darbinieku skaits), 2010 (% no IKP)

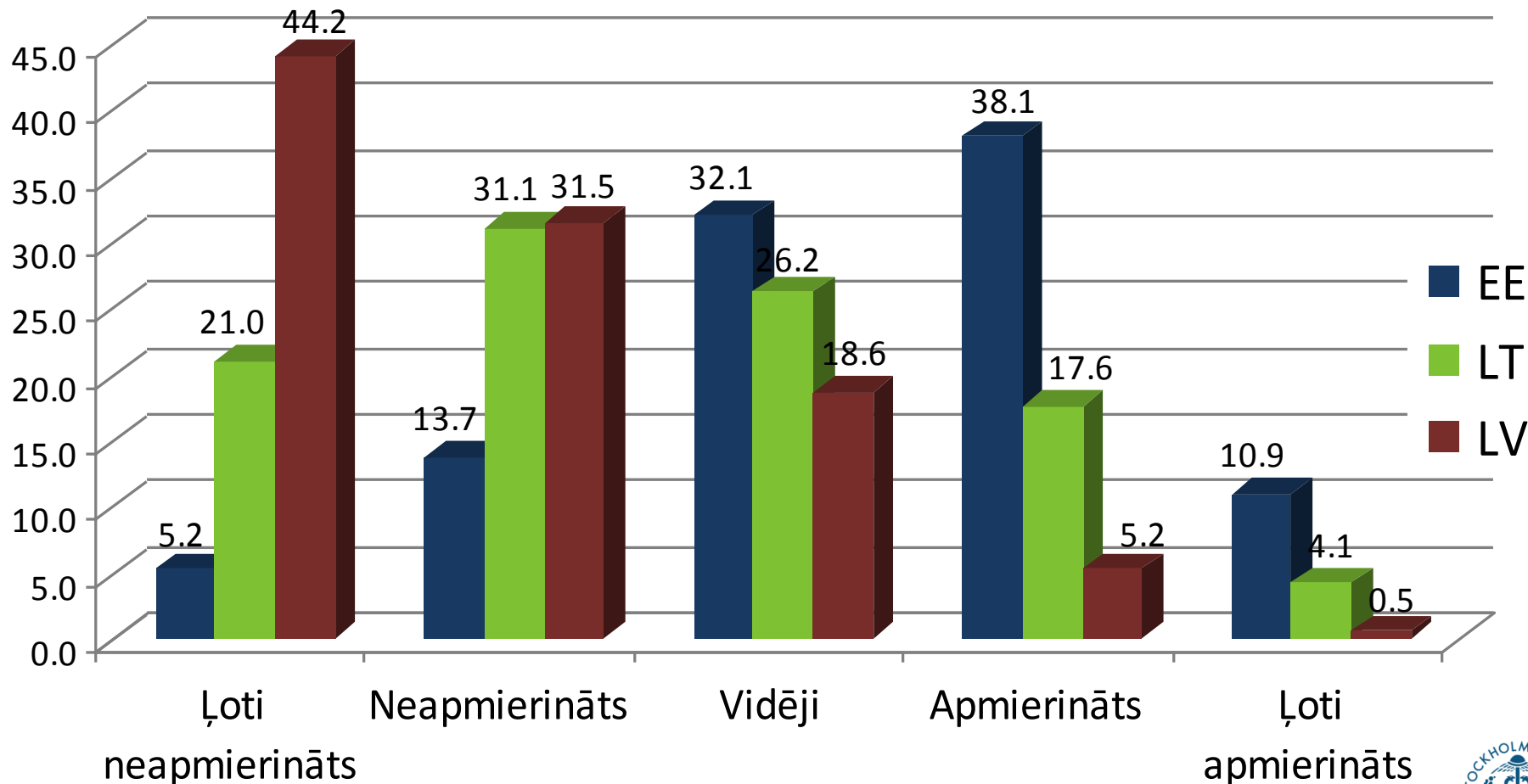
Latvijas, Lietuvas un Igaunijas uzņēmēju apmierinātība ar ... (vidēji) (‘1’ = ļoti neapmierināts; ‘7’ = ļoti apmierināts)

Apmierinātība ar VID darbu, 2010 (sadalījums, %)

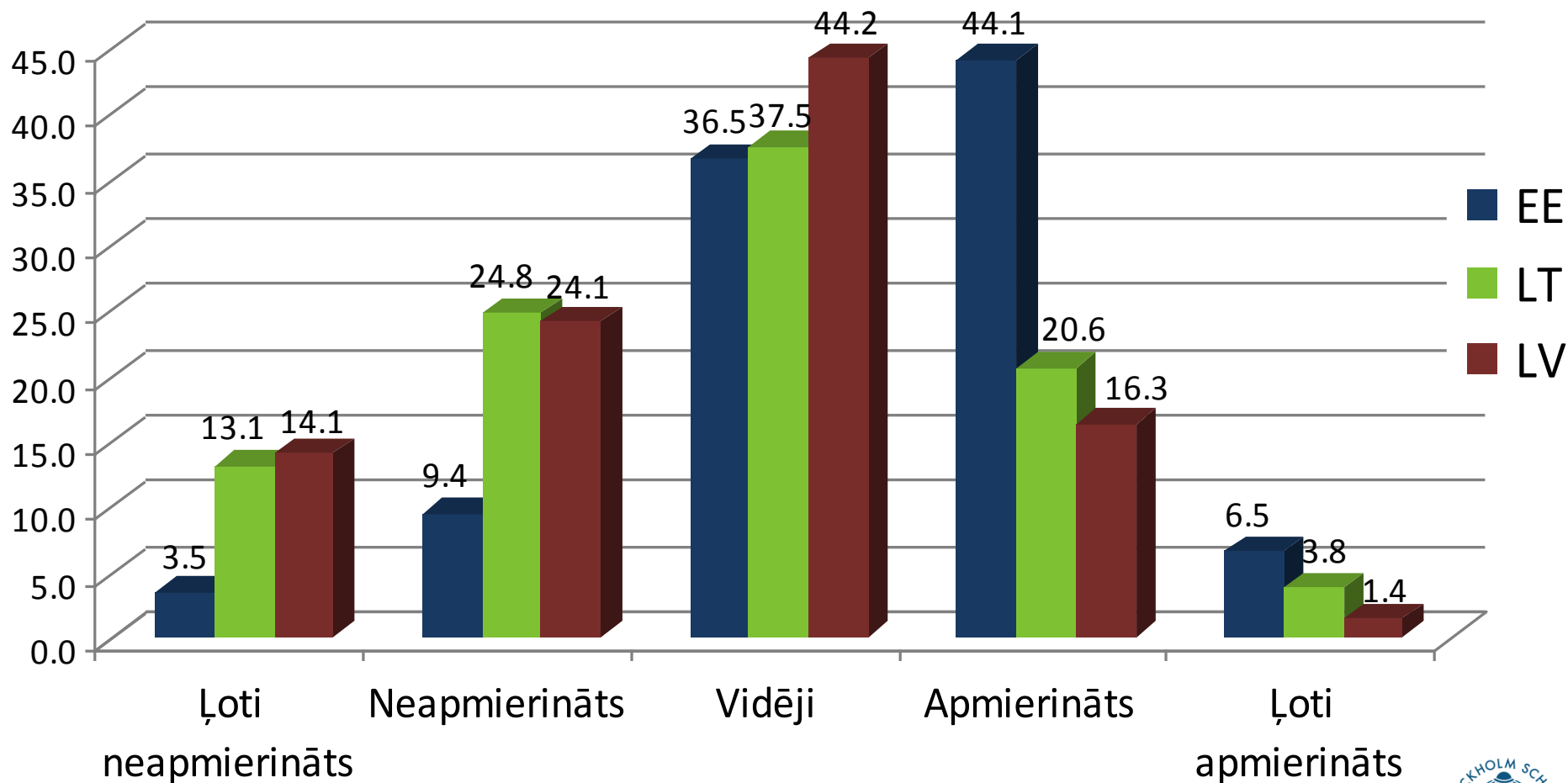

Apmierinātība ar nodokļu politiku, 2010 (sadalījums, %)

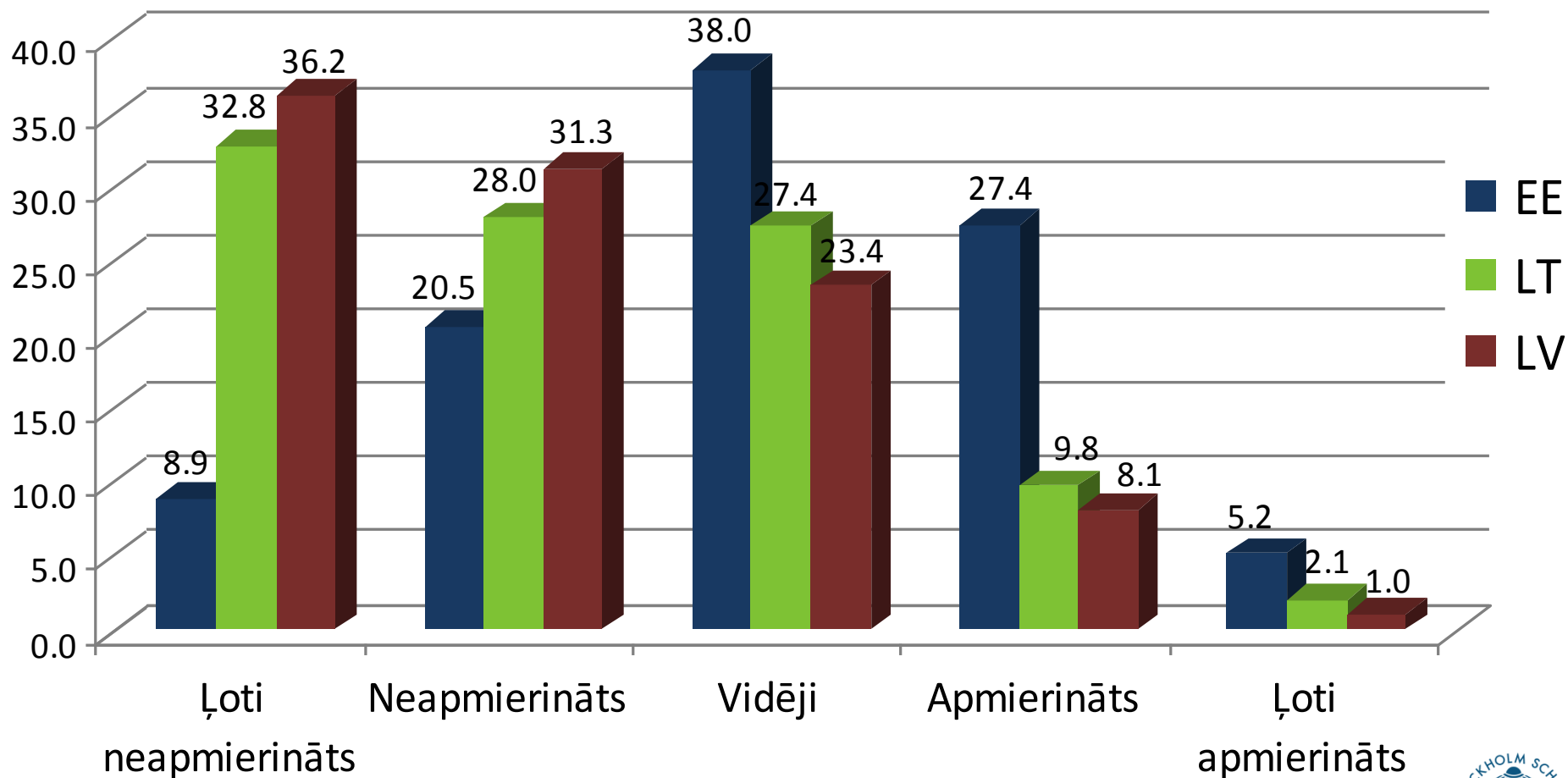

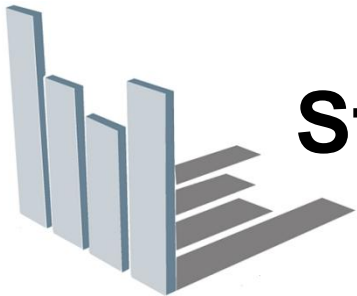
Apmierinātība ar biznesa likumdošanu, 2010

(sadalījums, %)

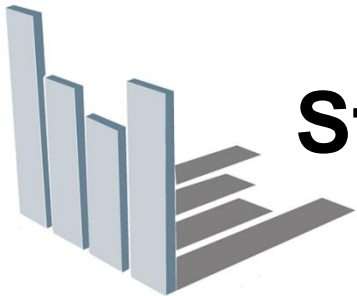
Apmierinātība ar valdības atbalstu, 2010 (sadalījums, %)

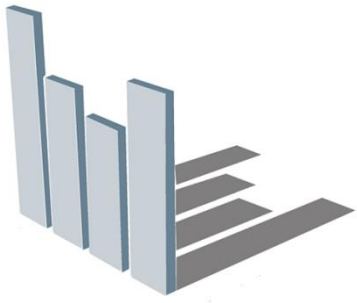
Statistiski nozīmīgi ietekmējoši faktori (izmantojot regresijas analīzi)

- Jaunākas firmas → vairāk ēnu darbība
 - Jāšmaucas, lai konkurētu?
- Neapmierinātība → vairāk ēnu darbība
 - Ar biznesa likumdošanu (stiprākais efekts)
 - Ar VID darbu
 - Ar nodokļu politiku
 - Ar valdības atbalstu (vājākais efekts)

Statistiski nozīmīgi ietekmējoši faktori (izmantojot regresijas analīzi)

- Mazāk pieredzējuši vadītāji → vairāk ēnu darbība
- Rīga → vairāk ēnu darbība nekā ārpus
- Celtniecība → vairāk ēnu darbība nekā citos sektoros
- Nav statistiski nozīmīgi:
 - Uzņēmuma lielums
 - Biznesa orientācija
 - Vidējā alga

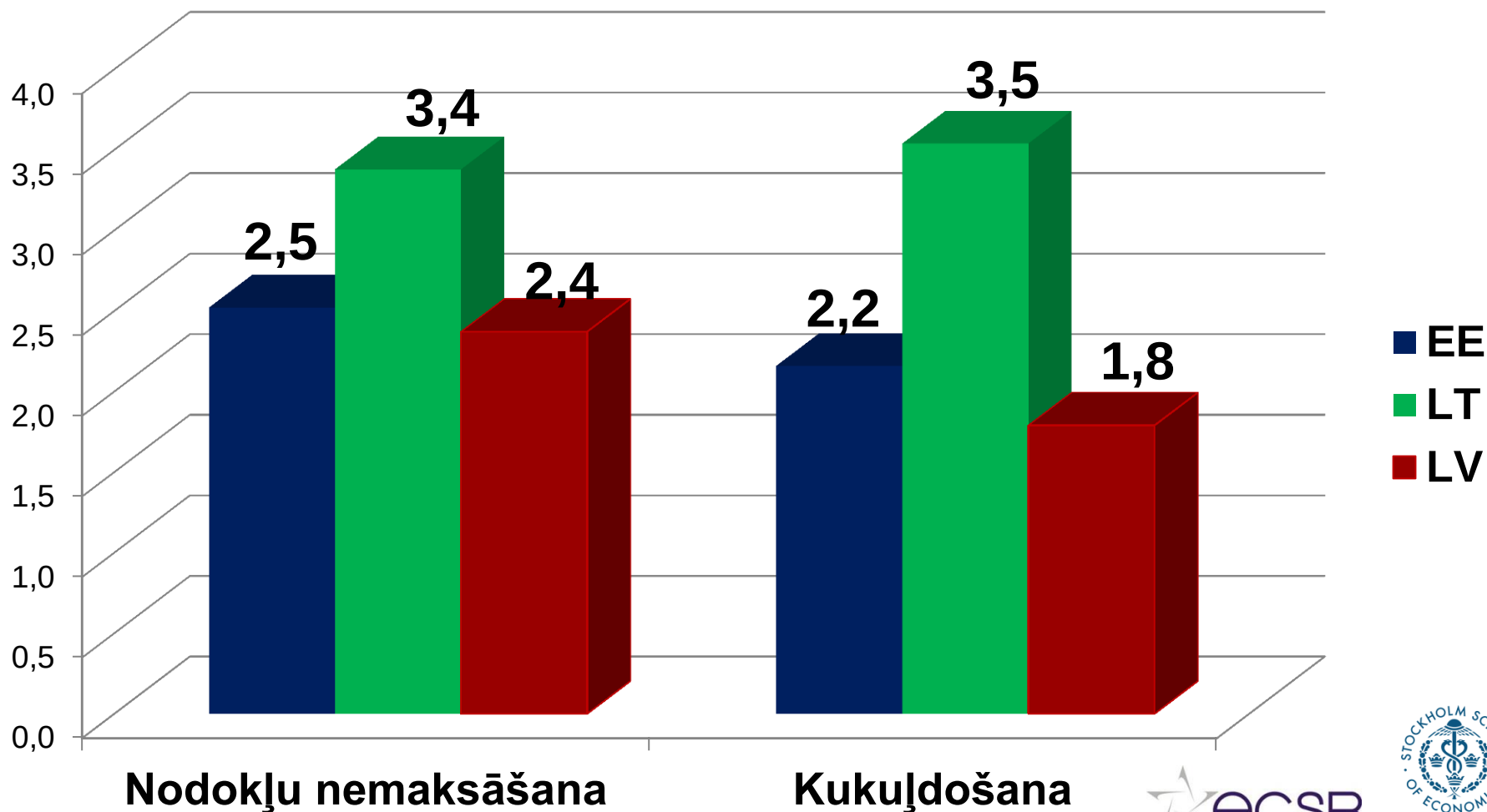

Kontroles faktors: Tolerance

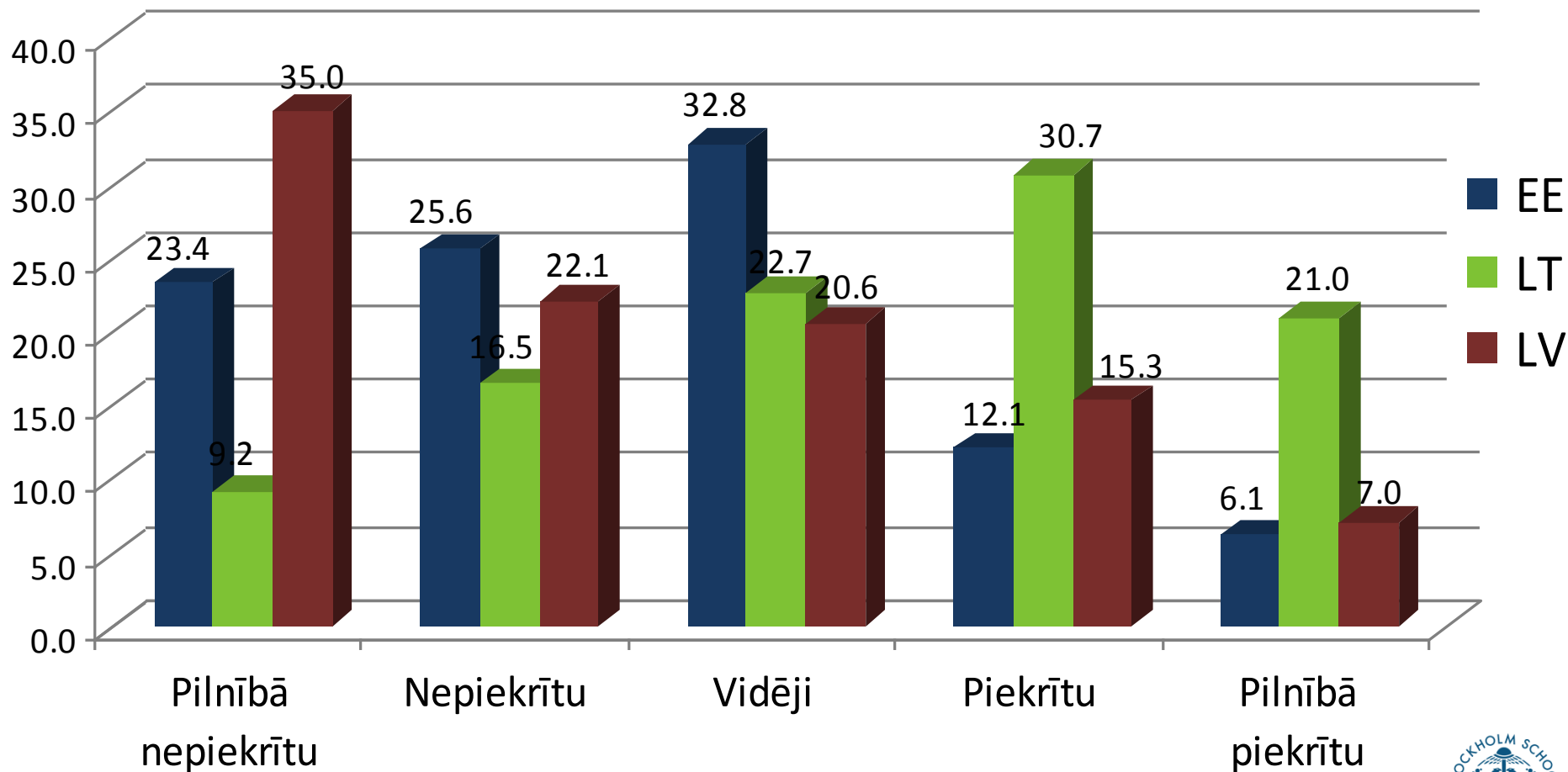
- Vairāk tolerance pret nodokļu nemaksāšanu
→ augstāki vērtējumi par ēnu darbības apjomu

Nodokļu nemaksāšana un kukuļdošana (Latvijā, Lietuvā, Igaunijā) ir tolerējama uzvedība... (vidēji)

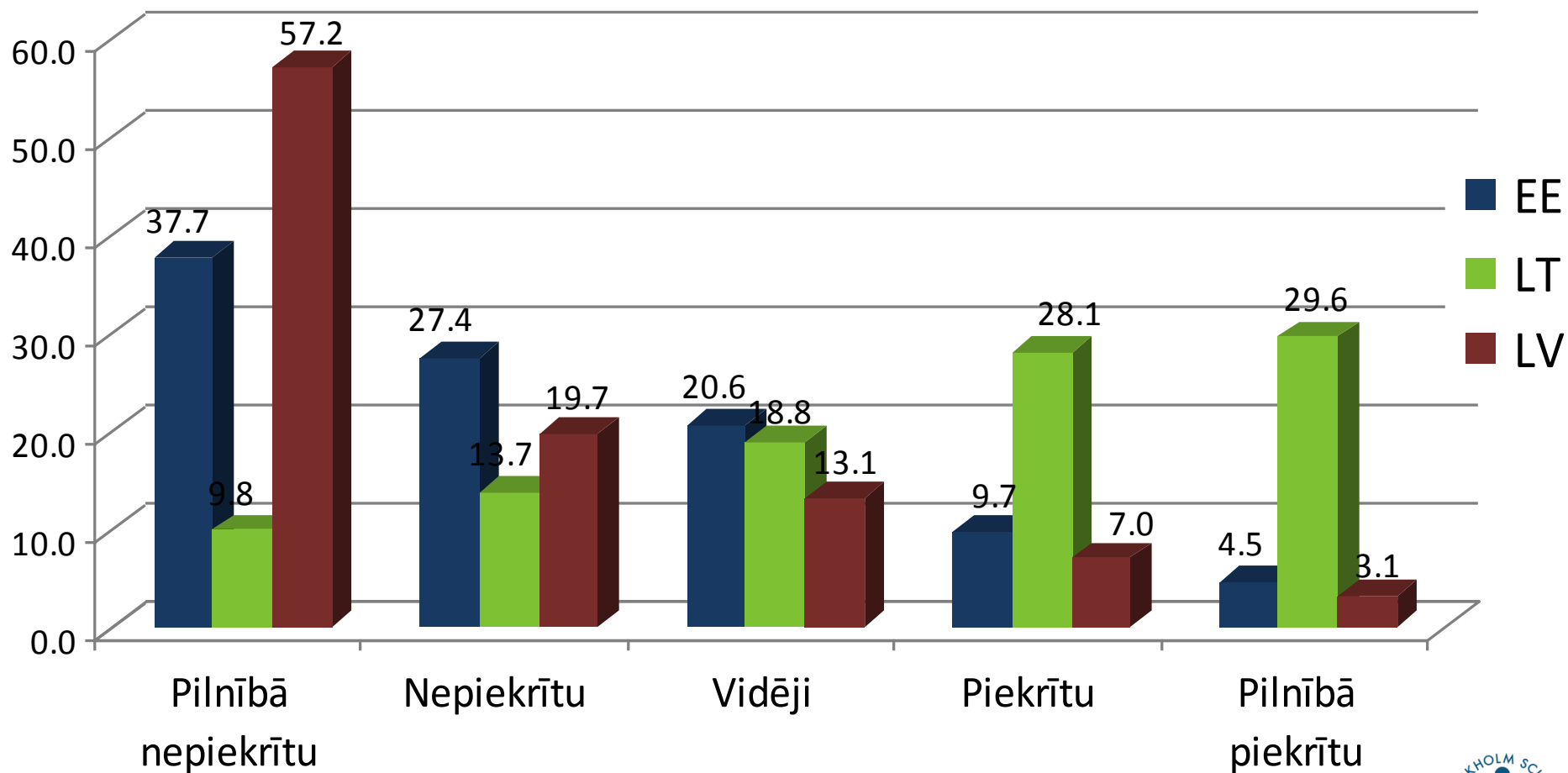
(‘1’ = pilnībā nepiekrītu; ‘7’ = pilnībā piekrītu)

Nodokļu nemaksāšana ir tolerējama uzvedība, 2010 (sadalījums, %)

Kukuļdošana ir tolerējama uzvedība, 2010 (sadalījums, %)

Rezultāti: UZŅĒMĒJU VIEDOKLIS

**«Kādi, jūsuprāt, ir galvenie
iemesli kāpēc uzņēmēji
(Latvijā, Lietuvā, Igaunijā)
izvairās no nodokļu
maksāšanas?»**

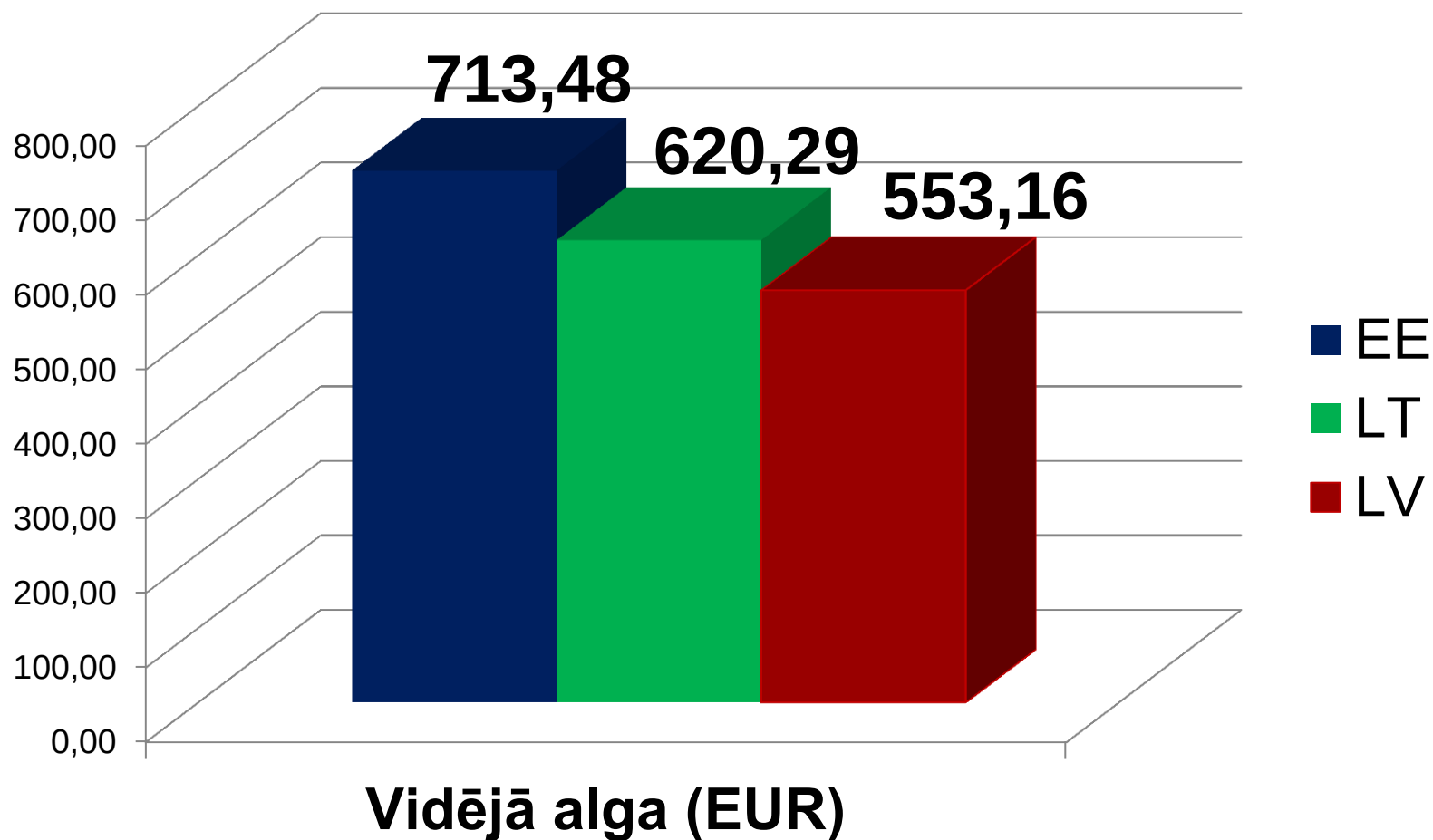
		LV	EE	LT
FINANSIĀLA RAKSTURA IEMESLI, KONKURENCE	Lai varētu konkurēt ar citiem uzņēmumiem/ iegūt konkurences priekšrocības	103 (50)	43 (33)	42 (15)
	Lai gūtu personīgo labumu (palielinot peļņu)	33 (10)	112 (86)	51 (30)
	Grūta finansiālā situācija (zemi ienākumi, zemas tirgus cena, augsti izdevumi)	108 (58)	92 (77)	67 (43)
‘KULTŪRAS’ IEMESLI	‘Tradīcija’ nemaksāt nodokļus sabiedrībā	42 (8)	3 (1)	41 (28)
	Zema uzņēmēju ētika un morāle	30 (8)	8 (5)	30 (13)
	Uzņēmēju ‘muļķība’/zems izglītības līmenis	8 (5)	7 (5)	0 (0)
‘NEVĒLĒŠANĀS’	Uzņēmēji vienkārši nevēlas maksāt nodokļus	18 (3)	3 (3)	0 (0)
KONTROLE	Vāji kontroles mehānismi	53 (16)	11 (6)	69 (45)
NODOKĻU APJOMS UN POLITIKA	Pārāk augsti nodokļi	334 (255)	215 (207)	282 (128)
	Nepieņemama nodokļu (pārāk sarežģīta, nesaprotama) sistēma	114 (49)	17 (10)	20 (5)
UZTICĪBA	Uzņēmēji neuzticas valdībai kopumā	77 (21)	4 (3)	13 (6)
	Valdība neatbilstoši izmanto nodokļu maksātāju naudu	115 (43)	3 (2)	36 (19)
KORUPCIJA	Augsta korupcija	31 (7)	0 (0)	17 (5)
VIDE	Krīze	19 (7)	20 (15)	14 (9)
	Zema darbaspēka produktivitāte	2 (0)	1 (1)	0 (0)
	Negodīga konkurence	44 (9)	3 (2)	0 (0)
	Dārgi izejmateriāli (elektrība, materiāli)	2 (0)	1 (0)	0 (0)
ATBALSTS	Valsts atbalsta trūkums	111 (25)	3 (2)	40 (20)
IEKŠĒJIE IEMESLI	Sliktas uzņēmēju vadības prasmes	6 (3)	6 (4)	0 (0)

«Vai piekrītat, ka...»

**(vērtējums skalā 1-7, kur
‘1’ pilnībā piekrītu,
‘7’ pilnībā nepiekrītu)**

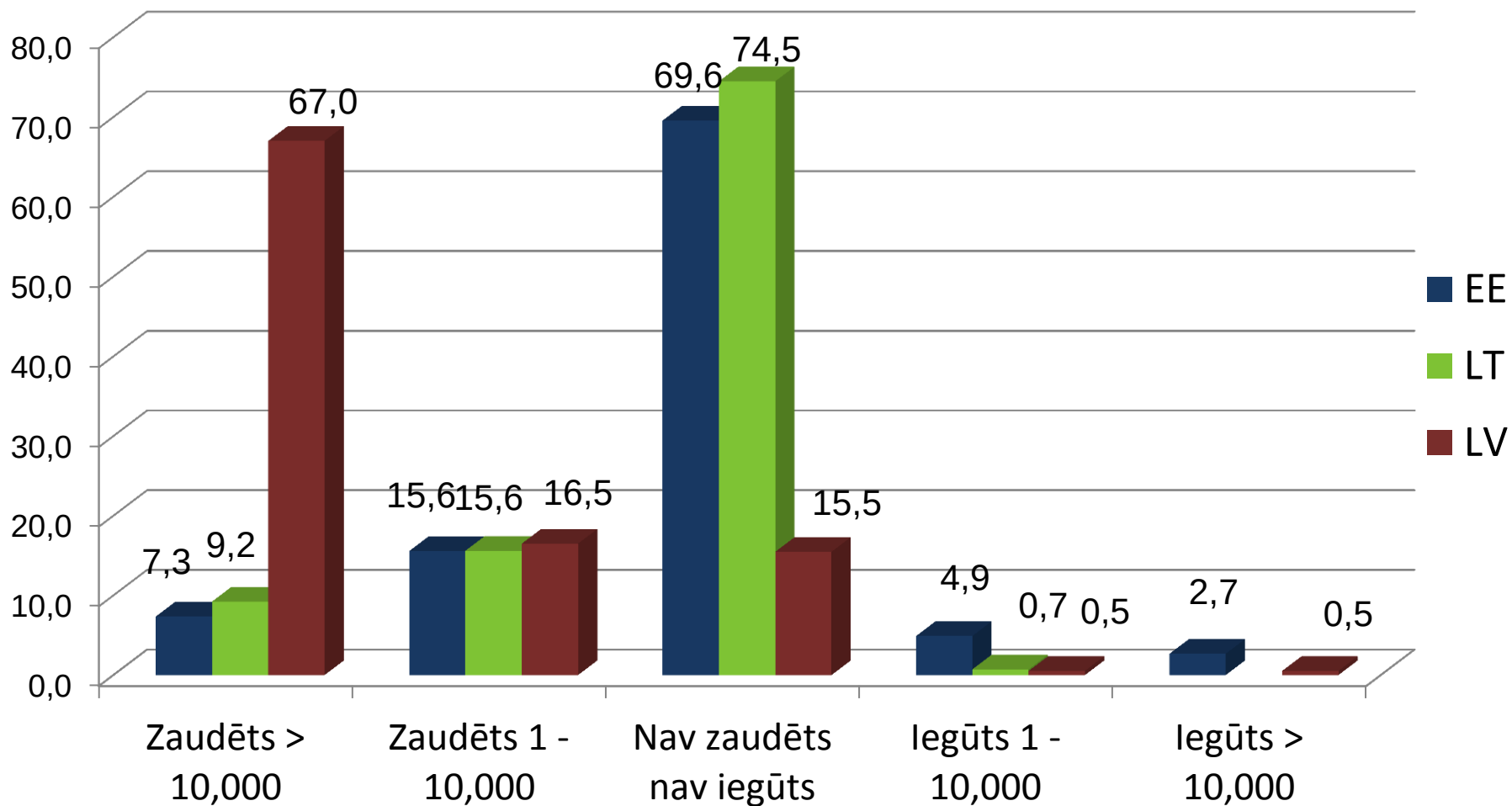
'1' pilnībā piekrītu '7' pilnībā nepiekrītu	LV	EE	LT
Uzņēmēji jūsu nozarē izvairās no nodokļu maksāšanas vairāk, ja tiem klājas salīdzinoši slikti (salīdzinājuma ar iepriekšējo gadu darbību, piem. peļņas un apgrozījuma kritums).	3.0	4.0	4.1
Uzņēmēji jūsu nozarē izvairās no nodokļu maksāšanas tāpēc, ka tā ir vienīgā iespēja izdzīvot.	3.1	4.5	4.6
Ja vien iespējams, uzņēmēji vienmēr centīsies optimizēt savus izdevumus, t.sk. uz nodokļu nemaksāšanas rēķina, neatkarīgi no tā cik labi uzņēmumam klājas.	4.4	4.8	4.5
Ja vien iespējams, uzņēmēji vienmēr centīsies optimizēt savus izdevumus, t.sk. uz nodokļu nemaksāšanas rēķina, neatkarīgi no tā kāda ir valsts politika (atbalsts, nodokļu likumdošana un tml.).	4.7	4.7	4.6
Uzņēmēji uzticas valdībai, zinot, ka viņu maksātā nodokļu nauda tiks pareizi izlietota.	6.0	4.2	5.7
Nodokļu nemaksāšana ir uzņēmēju atbilde uz, viņuprāt, nepareizu valsts rīcību uzņēmējdarbības veicināšanas jomā.	2.7	4.4	3.6
Uzņēmuma veiksmīgas darbības nodrošināšanai būtiskāk ir pareizs produkts un stratēģijas, izvairīšanās no nodokļiem lai izdzīvotu parasti ir tikai atruna.	3.4	1.9	1.7
Jūsu uzņēmuma darbību lielā mērā ietekmē ekonomiskā situācija valstī (rādītāji būs pasliktinās ekonomiskās lejupslīdes laikā).	2.4	2.4	2.5
Nemaksājot nodokļus uzņēmumi nozarē vienkārši gūst lielāku peļņu.	3.9	5.5	4.1

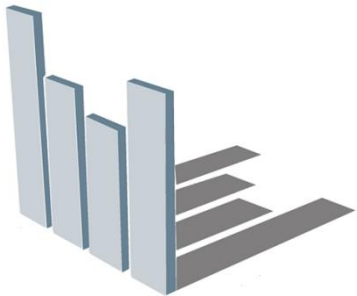
Vidējā alga, ko uzņēmēji maksā savā uzņēmumā (Latvijā, Lietuvā, Igaunijā), EUR

Lūdzu aprēķiniet aptuvenos zaudējumus vai ieguvumus (EUR), kas jūsu uzņēmumam ir radušies no izmaiņām valsts politikā (nodokļu likmju celšanas vai samazinašana, likumdošanas izmaiņas, un tml.), kas notikušas 2010 gadā

Ieguvumi / zaudējumi (EUR) no biznesa likumdošanas 2010.g. (sadalījums, %)

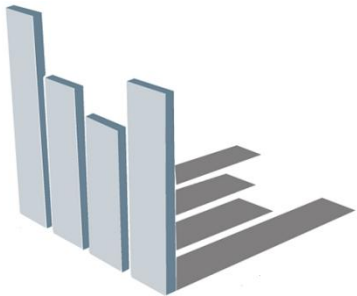

Secinājumu vietā:

**Ziņā politikas veidotājiem no W. Baumol
(1993: 47)**

“...mums nav pacietīgi jāgaida kad notiks lēnas kultūras izmaiņās sabiedrībā lai atrastu veidus kā uzņēmējdarbības aktivitāti ievadīti produktīvākā gultnē. Ir iespējams izmainīt ‘ekonomiskos noteikumus’ tā, lai tas palīdzētu novērst nelabvēlīgas institucionāla rakstura ietekmes vai citas problēmas tā lai kopējā ekonomika darbotos pareizajā virzienā.

Paldies:

- **Datus vāca:** Inese Rīdere, Guna Urbanoviča, Auseklis Sarkans, Linda Vīksne, Ēriks Petrovs, Mārcis Kļaviņš, Mārtiņš Sīlis, Raivis Blaumanis, Mārtiņš Kozlovskis, Hedijs Millers, Liene Ozola, Santa Grīva, Domantas Gervinskas, Paulius Jurgutis, Justas Lozinskas, Ingrida Petniunaite, Giedrius Jacunskas, Adomas Aleksandravicius, Liudvikas Galvanauskas, Auris Germanavicius, Andrius Ladauskas, Ruta Treinyte, Aismantas Bulanavicius; Veiko Paaplandi un komanda.
- **Logo:** Fionn Dobbin, SSE Riga

The background of the slide is a photograph of a highly ornate classical building facade. It features large, detailed sculptures of human figures, possibly allegorical, and intricate architectural carvings. The lighting is warm, highlighting the textures of the stone or plaster. The sky above is a clear, deep blue.

Arnis Sauka

E-pasts: arnis.sauka@sseriga.edu.lv

Tālis Putniņš

E-pasts: talis.putnins@sseriga.edu.lv

... paldies!